داروهای مفرده جهت بیماری خفقان در طب سنتی ایران

فرزانه غفاری[الف*]، فاطمه علیجانیها[ب]، فرامرز فلاحی[ج]

[الف] گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
[ب] دستیار تخصصی داروسازی سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
[ج] متخصص قلب وعروق فلوشیب اینترونشنال کاردیولوژی، دانشکده پزشکی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

چکیده

مقدمه: خفقان بعنوان نوعی پریدن و تپش غیرعادی قلب در طب سنتی ایران تعریف شده که انواع مختلفی دارد و درمانهای متنوعی شامل رژیم غذایی، اعمال یداوی (فصد و حجامت)،داروهای خوراکی، موضعی و بوییدنی برای آن توصیه گردیده است. تپش قلب که در طب جدید بعنوان آگاهی ناخوشایند از تپیدن قلب تعریف می‌شود را می‌توان یکی از انواع بیماری خفقان در نظر گرفت که یکی از شایع ترین علل مراجعه بیماران به درمانگاه‌ها و پزشکان متخصص قلب و عروق می‌باشد. برای بعضی از موارد تپش قلب، درمان موثر و پایداری وجود ندارد و داروهای موجود عوارض جانبی برای بیمار ایجاد می‌کنند. در سالهای اخیر گرایش به داروهای سنتی و فراورده‌های طبیعی رو به گسترش بوده است. در این مطالعه قصد داریم، با تعیین داروهای مفرده ای که درمنابع معتبر طب سنتی برای درمان خفقان توصیه و تاکید شده است کاندیداهای مناسبی برای مطالعات بعدی معرفی نماییم.

مواد و روش ها: این مطالعه یک تحقیق مروری تشریحی است. با بررسی بانک اطلاعاتی MEDLINE(PubMed) مشخص گردید که پژوهش مشابهی در این زمینه انجام نشده است، برای انجام مطالعه، کتب طب سنتی ایران و اسلام که در مورد خواص داروهای مفرده نوشته شده‌اند در نظر گرفته شد و از میان آنها شش مورد از معتبرترین منابع که در بر گیرنده محدوده زمانی حدود هشتصد سال باشند انتخاب گردید. این کتب به زبان فارسی یا عربی هستند و در گزینش کتب مذکور سعی بر ان بوده کتابهایی انتخاب شوند که در طول قرون متمادی مورد اعتماد بسیاری از موسسات علمی و پژوهشی بوده‌اند و مهمتر آنکه در اغلب مقالاتی که در زمینه طب و داروسازی سنتی در مجلات معتبر داخلی و خارجی منتشر شده است، بعنوان مرجع اصلی معرفی گردیده و مورد تایید و استفاده بسیاری از حکمای طب سنتی بوده باشند. با جستجوی کلید واژه‌های مورد نظر، مفردات موثر بر خفقان تعیین شدند. بعد از خلاصه سازی، بر اساس میزان تاکید حکما و تکرار در کتب مختلف امتیازاتی به هر مفرده اختصاص داده شد و در نهایت مفردات براساس مجموع امتیازاتشان رتبه بندی شده و مناسب ترین مفردات برای مطالعات بعدی معرفی گردیدند.

یافته‌ها و بحث: هشت مفرده ای که بیشترین امتیاز را کسب کردند عبارتند از اترج، آس، افتیمون، پادزهر معدنی، باشق، بادرنجبویه، طباشیر، ورد. با توجه به ملاحظاتی از قبیل منشا گیاهی، بیشتر بودن تعداد منابعی که خاصیت مفرده در آن ذکر شده و کاربرد عمومی برای انواع مختلف خفقان، بنظر می‌رسد که بادرنجبویه و سپس طباشیر، اترج، آس و افتیمون برای مطالعات بعدی دارای اولویت باشند.

واژگان کلیدی: خفقان، طب سنتی ایران، مفردات دارویی، تپش قلب.

تاریخ دریافت: بهمن ۹۱
تاریخ پذیرش: اردیبهشت ۹۲

مقدمه:

قلب یکی از مهمترین اندامها از دیدگاه طب سنتی ایران است که جزء اعضای رئیسه محسوب می‌گردد (۱)و بیماریهای مربوط به آن بطور مبسوط درمنابع مختلف مورد بحث قرار گرفته است (٤-۲) . خفقان یکی از این بیماریهاست که بعنوان نوعی پریدن و تپش غیرعادی قلب تعریف شده است (۵)

* فرد مسئول مکاتبات:

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

.حکما و اطبای طب سنتی سبب خفقان را وجود عامل آزاررسانی در خود قلب وغلاف آن یا در اعضای دیگری که با آن مجاورت یا مشارکت دارند بیان کرده و بطور مفصل مورد بحث قرارداده‌اند (٦.و ٧و٨)در مورد درمان نیز با توجه به عامل بوجود آورنده درمانهای متنوعی را شامل رژیم غذایی، اعمال یداوی (فصد و...)، داروهای خوراکی، موضعی و بوییدنی را توصیه نموده‌اند (٩و١٠).

در طب جدید نیز تپش قلب که به عنوان آگاهی ناخوشایند ازتپیدن قلب تعریف می‌شود(١١و١٢)، شکایت شایعی است که می‌تواند خوش خیم یا نشان دهنده آریتمی‌های خطرناک باشد(١٣) و یکی از شایع ترین علل مراجعه بیماران به درمانگاه‌ها و پزشکان متخصص قلب و عروق است که شیوع آن را از ١١ تا ٤٠ درصد عنوان کرده‌اند (١٦-١٤). در برخورد با این مشکل در طب مدرن و کلاسیک پس از معاینات و بررسی‌های لازم، برخی از بیماران با تشخیص مشکلات قلبی که عمدتا آریتمی است (٤٣٪)، مورد درمان قرار گرفته و مشکل گروهی دیگر به اضطراب و اختلالات پانیک(٣١٪)، یا علل غیر قلبی(٤٪)، و یا مصرف داروها (٦٪)، نسبت داده می‌شود ودرتعدادی از بیماران (١٦٪)، علت خاصی شناسایی نمی‌گردد(١٧). در مجموع تعداد قابل توجهی از این بیماران حتی پس از گرفتن درمان‌های دارویی و تحمل عوارض جانبی آنها (١٨)، پاسخ مناسب نمی‌گیرند، چنانچه در مطالعه ای پیگیری بیماران بعد از ٦ ماه نشان داد که ٨٤ درصد از آنان علیرغم درمان هنوز از تپش قلب شکایت دارند(١٩).

بررسی‌های پی گیرانه در طب مدرن حاکی از نتایج درمانی ضعیفی در مورد بهبود علایم و مراجعات زیاد این بیماران به مراکز بهداشتی درمانی می‌باشد(١٦)، بنابراین در مورد یافتن داروهای جدید موثر در درمان تپش قلب زمینه تحقیق زیادی وجود دارد.

با توجه به تعاریف(٥و ١١و١٢)، می‌توان شکایت تپش قلب در طب جدید را یکی از انواع خفقان تعریف شده درطب سنتی ایران در نظر گرفت.

استفاده از تجارب سنتی، احتمال کشف مواد موثر دارویی را تا چهل درصد (٤٠٪) افزایش می‌دهد ؛ در حالی که این میزان در پژوهش‌های اتفاقی، فقط یک درصد(١٪) است(٢٠)؛ پس جستجو در منابع معتبر وکهن طب سنتی می‌تواند روشی کارآمد و با بازدهی بالا جهت یافتن داروهای جدید باشد. از آنجا که تا کنون با تلفیق طب قدیم و جدید، تحقیقی در زمینه یافتن داروهای موثر بر خفقان و تپش قلب انجام نگرفته بود؛ این موضوع انتخاب گردید تا با جستجوی مفردات دارویی موثر بر خفقان در کتب معتبر طب سنتی، نامزدهای مناسبی برای تحقیقات بیشتر و دستیابی به داروهای موثر در درمان تپش قلب معرفی شوند.

مواد و روش‌ها:

ااین مطالعه یک تحقیق مروری تشریحی است. جامعه مورد بررسی، کتابهایی است که در زمینه مفردات دارویی به زبانهای فارسی یا عربی و در محدوده زمانی حدود هشتصد سال (از قرن چهارم تا قرن دوازدهم هجری قمری) توسط حکمای طب سنتی ایران و اسلام تالیف شده است. معیار انتخاب کتابهای مورد استفاده در این مطالعه این بود که معتبرترین آثار در زمینه مفردات دارویی از نامدارترین حکمای طب سنتی ایران در این دوره زمانی در نظر گرفته شود. از سوی دیگر تعاریفی که مولفان این کتب در مورد بیماری خفقان ارایه داده اندرا مقایسه ای اجمالی می‌نماییم تا اتفاق نظرایشان در مورد ماهیت بیماری روشن گردد. کتابهایی که بدین ترتیب برگزیده شدند عبارتند از :"الابنیه عن حقایق الادویه"(٢١) اثر ابومنصور موفق هروی از قرن چهارم هجری قمری، "القانون فی الطب"(٢٢) و" الادویه القلبیه" (٢٣)تألیف ابن سینا از قرن چهارم و پنجم هجری قمری، "الجامع لمفردات الادویه والاغذیه"(٢٤) اثر ابن بیطاراز قرن هفتم هجری قمری، "تحفه المومنین"(٢٥) اثر حکیم مومن تبریزی از قرن یازدهم هجری قمری، "مخزن الادویه" اثر حکیم عقیلی خراسانی از قرن دوازدهم هجری قمری(٢٦). سه کتاب "القانون فی الطب"، "الادویه القلبیه" و "الجامع لمفردات الاغذیه و الادویه" به زبان عربی و سه کتاب دیگر " الابنیه عن حقایق الادویه"، تحقه المومنین" و " مخزن الادویه"به زبان فارسی هستند.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

پس از گزینش منابع، بررسی متون و جمع آوری مفردات دارویی موثر بر خفقان طی پنج مرحله به شرح ذیل انجام شد. در مرحله اول کلید واژه‌ها انتخاب شدند: با توجه به اینکه هدف ما یافتن داروهای مفرده موثر در درمان بیماری خفقان است؛ با جستجو در منابع معتبر طب سنتی، کلید واژه اصلی "خفقان "و نیز "طپش قلب" در نظر گرفته شد. علاوه بر آن، مفاهیمی که بطور تلویحی اشاره به کاربرد مفرده در درمان خفقان دارند، در صورتیکه در منابع دیگرهم اثر ضدخفقان برای مفرده مذکور صراحتا ذکر شده باشد، جزء موارد مورد قبولی درنظر گرفته شد که به آن امتیاز تعلق می‌گیرد (مثلا این عبارت: "تفریح و تقویت قلب وتنقیه آن از ابخره سوداوی" در مورد بادرنجبویه). در مرحله دوم با جستجو در کتابهایی که بعنوان منابع اصلی تحقیق انتخاب شده‌اند، مفرداتی که بطور مستقیم یا تلویحی دارای اثر ضد خفقان ذکر شده بود، یادداشت شدند. در مرحله سوم، خلاصه سازی انجام شد یعنی مطالب جمع آوری شده مورد بررسی قرار گرفت و با تلفیق مواردی که یک مفرده با نامهای مختلف ذکر شده بود، اطلاعات منابع مختلف دسته بندی گردید. در نهایت جدولی تنظیم شد که تمامی مفردات یافت شده بطور خلاصه و به ترتیب الفبا، با ذکر منبع و عبارت مذکور در آن، به نمایش درآید. نمونه این جدول برای مفردات استخراج شده در جدول ۱ نشان داده شده است . در مرحله چهارم، با در نظر گرفتن معیارهایی که در جدول۲ ذکر شده است، مجموع امتیازات مربوط به هر مفرده تعیین شده و در جدول ۱ ثبت گردید.

جدول ۱- نمونه‌ای از الگوی جدول تنظیم شده برای ثبت داروهای مفرده ضد خفقان پس از خلاصه سازی و نمره دهی

نام	الابنیه	قانون	ادویه قلبیه	الجامع	تحفه المونین	مخزن الادویه	امتیاز کلی
اشنه			برای خفقان نافع است	وهو لهذا نافع من الخفقان ومقو للقلب	جهت رفع غثیان و خفقان و نفخ و حفظ روح حیوانی	آشامیدن طبیخ آن موجب سرور نفس و تقویت روح حیوانی و متانت و حفظ آن و جهت خفقان و ...نافع	
	۰	۰	۱	۱	۱	۱	٤
اظفار الطیب				نافعۀ من الخفقان ووجع المعدۀ والکبد والأرحام	جهت اختناق رحم و صرع و خفقان معدۀ رطوبی نافع	جهت صرع و {سکته و} خفقان رطوبی و معدی و ... نافع	
	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۳
افتیمون					جهت دفع خفقان و توحش و مالیخولیا و تشنج مجرّب	جهت رفع صداع سوداوی و مالیخولیا و تشنج امتلایی و توحش و خفقان مجرب	
	۰	۰	۰	۰	۳	۳	٦
اکلیل الجبل				وینفع من الخفقان والربو والسعال والاستسقاء الزقی		جهت سرفه رطوبی مزمن و ربو و خفقان بارد	
	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۲

با توجه به اندک بودن مطالعات مشابه، و عدم وجود متدولوژی استاندارد برای تعیین معیارهای امتیازدهی؛ بر اساس روش دلفی، این راهکار پیشنهادی (۲۷)، برای امتیازدهی در نظر گرفته شد به این ترتیب که با توجه به معانی عبارات بکار رفته در متون، و میزان تاکیدی که در آن وجود دارد، امتیازاتی از ۱ تا ٤ (طبق جدول ۲) اختصاص داده شد. از آنجا که هدف این مطالعه تعیین مفردات موثر بر خفقان است، در مواردی که توصیه به مصرف مفرده بطور ترکیبی (همراه با داروهای دیگر

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

) شده است، امتیازی درنظر گرفته نشد. در مرحله پنجم، برای داروهای مفرده حاصل از جستجوی اولیه، براساس خاصیت ضد خفقانی ذکرشده در هر کتاب طبق معیارها (جدول ۲)، امتیازاتی در نظرگرفته شد. سپس مجموع امتیازات مربوط به هرمفرده (حاصل جمع امتیازها در کتابهای مختلف)، محاسبه گردید؛ آنگاه جدولی تنظیم شد طوریکه مفردات مزبور به ترتیب مجموع امتیازشان درآن قرار گیرند. همچنین نام علمی و اسامی دیگر هرمفرده و تعداد کتابهایی که آن را معرفی کرده‌اند، در آن نمایش داده شد.(جدول۳)

جدول ۲- معیارهای امتیاز دهی به مفردات ضد خفقان ذکر شده در منابع

معیار در نظر گرفته شده	امتیاز تخصیص یافته
توصیه معمولی به مصرف مفرده واشاره به تاثیر درمورد خفقان، با عباراتی چون: نافع، جید، و..	۱
توصیه بیش از معمول و بیان اثر موکد درمورد خفقان، با عباراتی چون: بسیار نافع، رافع، یسکن و ...	۲
تاکید جدی بر اثر ضد خفقان، با عباراتی چون: مجرب، جید جدا	۳
توصیه جدی و بالاترین درجه تاکید درمورد اثر ضد خفقان، با عبارانی چون: بغایت مجرب، بی عدیل و ...	٤
در مواردی که مفرده ای همراه با مفردات دیگر و در یک فرمول ترکیبی، دارای اثر ضد خفقان ذکر شود امتیازی تعلق نمی‌گیرد، چون در چهارچوب اهداف مطالعه ما که تعیین داروهای مفرده موثر بر خفقان است نمی‌گنجد.	

جدول۳- اسامی مفردات و امتیاز کلی اثر ضد خفقان آنها و تعداد منابع مربوطه

شماره	نام عربی	نامهای دیگر	نام علمی	امتیاز کلی اثر ضد خفقان	تعداد منابعی که اثر ضد خفقان را ذکر کرده اند
۱	اترج		Citrus medica var.cedara	٦	٦
۲	آس	مورد	Myrtus communis	٦	٥
۳	افتیمون	سس شبدری	Cuscuta epithtmum	٦	۳
٤	پادزهر معدنی			٦	۲
٥	باشق			٦	۲
٦	بادرنجبویه		Melissa officinalis	٦	٦
۷	تمر هندی		Tamarindus indica	٦	٦
۸	صندل		Santalum sp.	٦	٤
۹	طباشیر	خیزران	Bambusa arundinacea	٥	۳
۱۰	حجرالبشف			٥	٥
۱۱	کهربا			٥	٥
۱۲	لسان الثور	گاوزبان	Echium amoenum	٥	٥
۱۳	ورد	گل سرخ	Rosa spp.	٥	٥
۱٤	اشنه			٤	٤
۱٥	انبرباریس	امبرباریس- زرشک	Berberis vulgaris	٤	۲
۱٦	انبج	انبه	Mangifera indica	٤	٤
۱۷	بهمن	گل گندم طلایی؟	Centaurea behen	٤	٤

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

شماره	نام عربی	نامهای دیگر	نام علمی	امتیاز کلی اثر ضد خفقان	تعداد منابعی که اثر ضد خفقان را ذکر کرده اند
۱۸	ذهب	طلا	Aurum	٤	٤
۱۹	سنبل		Valeriana dioscorides?	٤	٤
۲۰	سندروس	راتینج	Resina	٤	٤
۲۱	فرنجمشک		Ocimum pilosum	٤	٤
۲۲	فضه	نقره	?Argentum	٤	٤
۲۳	کزبره	گشنیز	Coriandrum sativum	٤	٤
۲٤	مسک			٤	٤
۲۵	هندبا	کاسنی	Cichurium intybus	۳	۵
۲٦	اظفار الطیب	ناخن پریان	Pleurotoma tiapezii,Murex inflatus	۳	۳
۲۷	بادروج	ریحان	Ocimum basilicum	۳	۳
۲۸	بالنگو		Lalemantia	۳	۱
۲۹	بسد	مرجان	Corallium rubraum	۳	۳
۳۰	بقل البراری			۳	۳
۳۱	جند بادستر			۳	۳
۳۲	حدید			۳	۳
۳۳	حماض	ترشک	Rumex acetosa	۳	۳
۳٤	ریباس		Rhheum ribes	۳	۳
۳۵	زباد			۳	۳
۳٦	زبیب		Vitis vinifera L.	۳	۲
۳۷	ساذج	سادج	Cinnamomum citriodorum	۳	۳
۳۸	علک البطم	بنه	Pistacia terebinthus	۳	۱
۳۹	فضه مغسول			۳	۱
٤۰	کرویا	زیره سبز	Cuminum cyminum	۳	۳
٤۱	کندر		Boswellia carterii	۳	۳
٤۲	لیمو		Citrus aurantifolia	۳	۳
٤۳	لک			۳	۳
٤٤	لولو	مروارید	Margarita	۳	۳
٤۵	مرزنجوش	مرزنگوش	Origanum majorana	۳	۳
٤٦	زعفران		Crocus sativus	۳	۱
٤۷	ابریسم	ابریشم	Albizia lebbek	۲	۲
٤۸	اقلیمیا			۲	۲
٤۹	اکلیل الجبل	رزماری، اکلیل کوهی	Rosmarinus off.	۲	۲
۵۰	انیسون		Pimpinella anisum	۲	۲
۵۱	برواق	سریش	Asphodelus ramosus	۲	۲

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

شماره	نام عربی	نامهای دیگر	نام علمی	امتیاز کلی اثر ضد خفقان	تعداد منابعی که اثر ضد خفقان را ذکر کرده اند
۵۲	بط	مرغابی	Anas boschas	۲	۲
۵۳	بلوط		Quercus ilex	۲	۲
۵٤	یسم			۲	۲
۵۵	تفاح	سیب	Pyrus malus	۲	۲
۵٦	توبل			۲	۲
۵۷	تین	انجیر	Ficus carica	۲	۲
۵۸	جمست			۲	۲
۵۹	حبارا	هوبره	Otis tarda	۲	۲
٦۰	حب المحلب		Cerasus mahaleb	۲	۲
٦۱	حجرالخطاطیف			۲	۲
٦۲	حجرالسلوان			۲	۲
٦۳	حجرالقمر			۲	۲
٦٤	خشب			۲	۲
٦۵	خلاف	بید	Salix spp.	۲	۲
٦٦	خلنج		Erica arborea	۲	۲
٦۷	دارصینی	دارچین	Cinnamomum zeylanicum	۲	۲
٦۸	دود الحریر	کرم ابریشم	Bombyx	۲	۲
٦۹	رمان	درخت انار	Punica granatum	۲	۲
۷۰	زمج			۲	۲
۷۱	زمرد			۲	۲
۷۲	سبج			۲	۲
۷۳	سرخس		Dryopteris filix mas	۲	۲
۷٤	سعد	اویارسلام	Cyperus longus	۲	۲
۷۵	سفرجل		Cydonia vulgaris	۲	۲
۷٦	سکر		Saccharum officinarum	۲	۲
۷۷	شاهسفرم	شاهسپرم	Ocimum minimum	۲	۲
۷۸	شبه			۲	۲
۷۹	شند			۲	۲
۸۰	ضان	گوسفند	Ovis laticaudata	۲	۲
۸۱	طریقولیون	مینای چمنی	Aster tripolium	۲	۲
۸۲	طین داغستانی			۲	۲
۸۳	عقیق		Sardonux	۲	۲
۸٤	عنبر			۲	۲
۸۵	عود		Aloexylon agalloca	۲	۲

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

شماره	نام عربی	نامهای دیگر	نام علمی	امتیاز کلی اثر ضد خفقان	تعداد منابعی که اثر ضد خفقان را ذکر کرده اند
۸٦	غزال	آهو	Antilope dorcas	۲	۲
۸۷	فستق	درخت پسته	Pistacia vera	۲	۲
۸۸	فل	رازقی	Jasminum sambac	۲	۲
۸۹	قثد	خیار خوراکی	Cucumis sativus	۲	۲
۹۰	قرنفل	میخک	Eugenia caryophyllata	۲	۲
۹۱	قطن	پنبه	Gossypium herbaceum	۲	۲
۹۲	قلب		Lithospermum off.	۲	۲
۹۳	کادی		Acacia catechu	۲	۲
۹٤	کبابه	کبابه چینی	Piper cubeba	۲	۲
۹۵	کرم	مو، درخت انگور	Vitis vinifera	۲	۲
۹٦	کف آدم			۲	۲
۹۷	کمثری	درخت گلابی	Pyrus communis	۲	۲
۹۸	کمون	زیره	Carum carvi	۲	۲
۹۹	لسان			۲	۲
۱۰۰	لسان العصافیر		Fraxinus excelsior	۲	۲
۱۰۱	لفاح	سابیزک	Mandragora officinarum	۲	۲
۱۰۲	مامیث	طوسک	Scabiosa arvensis	۲	۲
۱۰۳	مرماحوز		Teucrium montanum	۲	۲
۱۰٤	مرو			۲	۲
۱۰۵	نارنج		Citrus aurantium var.amara	۲	۲
۱۰٦	نعنع		Mentha sativa,M.spicata	۲	۲
۱۰۷	نهما			۲	۲
۱۰۸	نیل		Indigofera tinctoria	۲	۲
۱۰۹	ورس		Mallotus philippinensis	۲	۲
۱۱۰	یاقوت			۲	۲
۱۱۱	راوند	ریوند چینی	Rheum palmatum	۲	۲
۱۱۲	فودنج	پودنه	Mentha polegium	۲	۱

لازم به ذکر است که مفرداتی که با ذکر شدن در یک منبع، امتیاز کلی (۱) را کسب کردند عبارتند از:

ثلق، امغیلان، بنفسج یا بنفشه معطر(Viola odorat)، جدوار(Curcuma zedorata)، جمجم، حب الخضرا(Pistacia terebinthus)، حور یا صنوبر(Polpulus)، خماهان، دبس، رازیانج (Foeniculum vulgare)، رامک، غوتاغنبا، فیروزج، قرطم یا گلرنگ(Cartamus tinctorius)، کرکد، کسیرو، کفری، کونله، لبن البقر، لبن المعز، مومیایی، موندی، نسرین یا نسترن وحشی(Rosa canina)، نیلوفر(Nymphaea alba)، یبروح الصنم یا لفاح(Mandragora officinarum)، جیک لک، شاهترج یا شاهتره(Fumaria parviflora)، قصب الذریره یا اکسیر(Acorus calamus).

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

یافته‌ها و نتیجه‌گیری:

نتایج بدست آمده نشان می‌دهد از ۱٤۰ مفرده دارویی که در شش کتاب مرجع مورد بررسی در این مطالعه دارای اثر ضد خفقان معرفی شده‌اند،۷۲٪ منشا گیاهی، ۱۹/۳٪ منشا معدنی و ۸/۵٪ منشا حیوانی داشتند.

بیشترین امتیاز کسب شده، ٦ امتیاز بود که ۸ مفرده، این امتیاز را کسب کردند، پس از آن٤ مفرده امتیاز ۵، ۱۱ مفرده امتیاز٤، ۲۳مفرده امتیاز۳، ٦٦ مفرده امتیاز ۲ و ۲۹ مفرده امتیاز ۱ را بدست آوردند.

از تعداد ۱٤۰ مفرده با اثر ضد خفقان، تنها ۳ مورد در هر شش کتاب ذکر شده بودند. فراوانی ذکر اثر ضد خفقانی مفردات در کتابها بدین شرح بود که : ۵ مفرده درپنج کتاب، ۱۱ مورد از مفردات در چهار کتاب، هجده مورد از آنها در سه کتاب، ۷۰ مورد از آنان در دو کتاب و ۳۳ مفرده تنها در یکی از متابع دارای خاصیت ضد خفقان ذکر شده بودند.

علاوه براین، همانگونه که در جدول ٤ ملاحظه می‌گردد، بیشترین تعداد مفردات ذکر شده مربوط به کتاب مخزن الادویه و سپس تحفه المومنین بوده است .

جدول٤- فراوانی ذکر مفردات دارویی با اثر ضد خفقان در کتب مرجع مطالعه

نام کتاب مرجع	ادویه قلبیه	القانون فی الطب	الابنیه عن حقایق الادویه	الجامع لمفردات الادویه و الاغذیه	تحفه المومنین	مخزن الادویه
تعداد مفرده ذکر شده	۸	۱٤	۱۵	۳۸	۱۱۵	۱۳۷

با در نظر گرفتن معیارهای تعریف شده در جدول۱، تعداد ۸ مفرده دارویی از لحاظ اثر ضد خفقان بیشترین نمره (امتیاز ٦) را کسب کردند که عبارتند از اترج، آس، افتیمون، پادزهر معدنی، باشق، بادرنجبویه، طباشیر، ورد.

از میان این مفردات، پادزهر معدنی و باشق به ترتیب منشا معدنی و حیوانی داشته و مابقی منشا گیاهی دارند. اترج و طباشیر و ورد عمدتا در مورد نوع خاصی از خفقان(خفقان حار) توصیه شده اند؛ و بادرنجبویه در یکی از منابع برای خفقان بارد مفید دانسته شده و در دو منبع دیگر جهت خفقان سوداوی و خفقان عارض از احتراق بلغم و دفع بخار سوداوی از روح و دل توصیه گردیده است. و در دو کتاب دیگر بطور عمومی جهت خفقان مفید دانسته شده است.

در این مطالعه با توجه به اینکه کتب و منابعی که مبنای جستجوی مفردات با اثر ضد خفقان بودند، در بر گیرنده محدوده زمانی نزدیک به هشتصد سال می‌باشند؛ در مورد هر یک از مفردات دارویی بدست آمده، به نظر می‌رسد هر چه تعداد منابعی که این دارو را موثر دانسته‌اند بیشتر باشد، اعتبار آن بیشتر خواهد بود. در مورد این ۸ مفرده نیز ضمن اینکه مجموع امتیازات آنها یکسان است؛ اترج، بادرنجبویه و طباشیر هر کدام در تمام منابع مورد بررسی (٦ کتاب) موثر معرفی شده‌اند، در حالیکه آس در ۵ کتاب، ورد در ٤ کتاب و سه مفرده دیگر در ۲ کتاب معرفی شده اند. نظر به اینکه اترج و طباشیر بطور اختصاصی برای خفقان گرم توصیه شده‌اند، بادرنجبویه می‌تواند کاربرد گسترده تری داشته باشد چراکه تنها در یک کتاب برای خفقان سرد توصیه شده و بقیه منابع کاربرد آن را عمومی ذکرکرده اند.

از میان مفردات با امتیاز ۵؛ شامل تمر هندی، صندل، کهربا و لسان الثور نیز با توجه به اختصاص تمرهندی و صندل به خفقان

رم و منشا معدنی کهربا، بنظر می‌رسد لسان الثور که در ۵ کتاب دارای اثر ضد خفقان معرفی شده است نامزد مناسب تری برای بررسی‌های بعدی باشد.

همانطور که در مقدمه مقاله ذکر شد، در زمینه بررسی متون طب قدیم، و تلفیق آن با طب جدید در جهت یافتن داروهای موثر جدید کارهای زیادی انجام نگرفته است . مطالعه ای با روش مشابه برای معرفی مفردات دارویی موثر در درمان یبوست توسط دکتر مظفر پور و همکاران (۲۸) انجام شده است که از لحاظ نوآوری در روش و اجرای دقیق و

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

سیستماتیک آن قابل توجه است. در این مطالعه ۱۳٤ مفرده از شش کتاب معتبر طب سنتی با معیارهای در نظر گرفته شده استخراج و درنهایت چهار مفرده دارای اولویت بیشتر برای مطالعات بعدی معرفی شده اند. یکی از کاستی هایی که در مقاله فوق الذکربنظر می‌رسد این است که معیارهای نمره دهی به مفردات، بطور کلی بیان شده است و ما سعی کردیم در مطالعه خود عباراتی را که بنظر می‌رسد درجات مختلفی از تاکید دارند بطور روشن و دقیق‌تر مشخص کنیم. البته در این مورد یعنی در نظر گرفتن معیارهای امتیاز دهی،به هرحال ممکن است اختلاف نظراتی وجود داشته باشد که با توجه به عدم وجود متودولوژی استاندارد، ناگزیر به نظر می‌رسد.

یک از نقاط قوت این مطالعه و کارهای مشابه این است که می‌تواندبا ایجاد زبان مشترک، ارتباط و پیوندی بین طب سنتی و طب جدید و نیز داروسازی سنتی با داروسازی مدرن در جهت دستیابی به داروهای جدید و موثرتر ایجاد نماید.

بدین ترتیب در مورد بررسی بالینی اثرات داروهای پیشنهاد شده در طب سنتی و نیز تعیین مکانیسم اثرات آنها زمینه تحقیقات زیادی وجود دارد.

تشکر و قدردانی:

این پروژه از مصوبات کمیته پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی است که بدینوسیله از حمایت‌های ایشان قدردانی می‌شود.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

References:

1. Aghili Khorasani MH. Kholase al Hekma. Correction, edition and research: Nazem Esmayil. Institute of medicine's history , Islamic and complementary medicine studies. Vol 1.Tehran: 1385. p.80

2. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 3.Tehran, Soroush Publication: 1389. pp. 512-562.

3. Jorjani SE. Alaghraz altebia va almabahes al alaniah. Correction by Tajbakhsh H.Vol 1. Tehran University:1984. pp. 617-623.

4. Aghili Khorasani MH. Kholase al Hekma. Correction, edition and research: Nazem Esmayil. Institute of medicine's history , Islamic and complementary medicine studies. Vol 1.Tehran: 1385. pp.1346-1349

5. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 3.Tehran, Soroush Publication: 1389. p.532.

6. Nazem Jahan. Exire Azam. Institute of medicine's history studies, Islamic and complementary medicine Studies.Vol 2.Tehran: 1383.p.280.

7. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 3.Tehran, Soroush Publication: 1389. pp.532-534

8. Shirzad M, Mosaddegh M, Minaii B, Nikbakht Nasrabadi A, Ahmadian-Attari MM. The relationship between heart and stomach in Iranian traditional medicine: a new concept in cardiovascular disease management. Int J of Cardiol 2012;

9. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 2.Tehran, Soroush Publication: 1389. pp.537-543.

10. Nazem Jahan. Exire Azam. Institute of medicine's history studies, Islamic and complementary medicine Studies.Vol 2 .Tehran: 1383. pp. 281-293.

11. Mayou R, Springings D, Birkhead J, Price J. Characteristics of patients presenting to a cardiac clinic with palpitation. Q J Med 2003;96:115-123.

12. Weber BE, Kapoor WN. Evaluation and outcomes of Patients with palpitations. Am J Med 1996;100:138-148.

13. Chan T, Worster A. The clinical diagnosis of arrhythmias in patients presenting with palpitations. Ann Emerg Med 2011 Mar;57(3):303-4.

14. Summerton N, Mann S, Rigboy A, Petkar S and Dhawn J. New-onset palpitations in general practice: assessing the discriminant value of items whithin the clinical history. Family Practice 2001, 18(4):383-392

15. Khamis RY, Dancy M. Palpitations. Medicine 2009;37(2):100-105

16. Jonsbu E, Dammen T, Morken G, Martinsen EW. Patients with noncardiac chest pain and benign palpitations referred for cardiac outpatient investigation: a 6-month follow-up. General Hospital Psychiatry 2010;32:406–412

17. Abbott AV. Diagnostic approach to palpitations. Am Fam Phys 2005;743-50.

18. Miller JM, Zipes DP. Therapy for cardiac arrhythmias.In:Zipes DP, Libby P, Borow R, Braunwald E.(eds) Heart Diseases:a textbook of cardiovascular medicine.8nd ed.Philadelphia:W.B. Saunders co; 2008.p.793.

19. Mayou R. Chest pain,palpitations and panic. J Psych Res.1998;44(1):53-70

20. Naseri, M. Iranian Traditional Medicine and it's development using WHO guidelines.J Daneshvarmed. 1383;52:53-68

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]

21. Heravi AM. Alabnieh an haghayegh al advieh. University of Tehran Publication: 1371

22. Ibn Sina, Hossein bin Ali. Ghanoon dar teb. Sharafkandi A, translation. Vol 2.Tehran, Soroush Publication: 1389

23. Mousavi MB. Heart's drugs. Correction by Razavi SH. Community of cultural figures and works:1383

24. Ibn Beitar AA .Jame Ibn Beitar. Institute of medicine's history studies, Islamic and complementary medicine Studies. 1387.

25. Tonekaboni Mazandarani MM. Tohfat al momenin. Tehran: Nashreshahr, 1386.

26. Aghili Khorasani MH. Makhzan al advieh. Institute of medicine history studies. Islamic and complementary medicine: 1387.

27. Naseri, M. General Medicine, graduating Thesis. Shahid Beheshti University of medical sciences.1372

28. Mozaffarpur SA, Naseri M, Kamalinejad M, Esmaeili Dooki MR, Yousefi M, Mojahedi M,Khodadust M. Introduction of natural Medicine Materia Effective in Treatment of Constipation in Persian Traditional Medicine. The Iranian J of Med History 2012;9:79-95.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-15]